

september 1964. In de context daarvan verzorgde Van Holk, op 2 oktober een inleiding op de wekelijkse bijeenkomst van de waarnemers met de leden van het Secretariaat voor de Eenheid. Hij was vol lof over de nieuwe tekst, maar had ook kritiek. De godsdienstvrijheid zou veel meer evangelisch gefundeerd moeten worden. De Schrift sprak immers zeer nadrukkelijk van de vrijheid van de kinderen Gods, verkregen door de verlossing. De bijbel liet zien, hoe de mens van de duisternis tot het licht is gekomen. Er zou ook verwezen kunnen worden naar 2 Kor. 3,17. Er zou verder aandacht moeten worden geschonken aan de 'sociale vrijheid' die zou moeten voortvloeien uit de politieke vrijheid. Voorts zou het schema moeten erkennen, dat er ook 'een recht is om niet te geloven': het recht op een 'humanistische' levensovertuiging'. Dit 'atheïsme' – Van Holk sprak overigens liever van een 'niet-theïstische religie' – mocht niet verward, c.q. gelijkgesteld worden met marxisme en communisme.⁴²

Er zijn sterke aanwijzingen, dat mgr. Willebrands, naar aanleiding van deze inleiding, aan Van Holk heeft gevraagd zijn opmerkingen om te werken tot een volwaardige tekst en daarbij rekening te houden met de uitkomsten van het inmiddels afgesloten debat in de concilieaula. Mogelijk was Willebrands van oordeel, dat een deskundige buitenstaander er eerder in zou slagen op basis van het groot aantal zeer uiteenlopende opmerkingen en suggesties tot een voor alle betrokkenen min of meer bevredigend compromis te geraken dan degenen, die zich tot dan toe met de totstandkoming van de tekst hadden beziggehouden. Hoe het ook zij, Van Holk vertoonde zich op 3 en 4 oktober niet in de aula; hij werkte thuis aan 'de verklaring voor Willebrands'.⁴³

Naar de exacte inhoud van deze verklaring kunnen wij vooralsnog slechts gissen. In het Van Holk-archief bevindt zich geen afschrift van deze tekst. Daarom is het ook niet mogelijk precies aan te geven, in hoeverre het qua omvang en inhoud t.o.v. het september-schema radicaal gewijzigde ontwerp, dat op 17 november 1964 aan de concilievaders werd voorgelegd, inderdaad was gebaseerd op Van Holks 'verklaring' van begin oktober. Wij zijn uiteraard wel in staat na te gaan, in hoeverre deze 'textus emendatus' strookte met de opvattingen, zoals Van Holk die in de voorafgaande periode in de openbaar-

42. Ath.: map 252, nr. 42: Intervention a propos du schema sur la liberté religieuse, dd. 2 octobre 1964. Op 25 september 1964 had Van Holk op het DO-C ook al een persconferentie verzorgd over de godsdienstvrijheid: AvH: Centrum Coordinationis Communicationum de Concilio, no. 20: *The IARF and Religious Liberty*.

43. AvH: dagboek, 4 oktober 1964.